

For nøyaktig 200 år siden ble Norges første statsbudsjett lagt frem for Stortinget. Landet var et konkursbo, fattig, nedkjørt, med pengekaos og et havarert næringsliv. Budsjettet var en djerv plan som skulle snu det hele.

Statsbudsjettet som skapte det moderne Norge

Den 7. oktober legger finansministeren frem statsbudsjettet for 2016. Men i samme proposisjon legger hun frem et annet statsbudsjett, nemlig vårt første overhodet, budsjettet for årene 1816, 1817 og 1818, som ble lagt frem for Stortinget høsten 1815, for 200 år siden.

Det offentliggjøres i en moderne språkform, oversatt av Bente Engelsen, som trykkes og legges sammen med statsbudsjettet for 2016. Det legges også ut på Finansdepartementets nettsider, sammen med den håndskrevne originalen og den transskriberte utgaven fra Stortingstidende 1822.

Det er en stor hending, og Finansdepartementet viser her kulturelt ansvar.

Etter sju år krig og to uår var Norge i en elendig finansiell forfatning for to hundre år siden. Under krigen hadde viktige eksportnæringer som trelast, fisk og jern vært halvt lammet, og krisen fortsatte etter krigen, slik den gjerne gjør. Uår både i 1809 og i 1812 hadde ført til overdødelighet og svekkelse av helsetilstanden. Det var hyperinflasjon og finansielt kaos, prisene galopperte, og staten manglet en sentraladministrasjon som var effektiv nok til å stimulere og sette i gang organisatoriske tiltak for å sette hjulene i gang igjen.

I en slik situasjon var selve grunnlovsverket, friheten og selvstendigheten sterkt truet.

Et viktig våpen, ja, et helt avgjørende bidrag for å snu utviklingen, er det første statsbudsjettet. Det har ingen forbilder her i landet, skriver historikeren Yngvar Nielsen. Men proposisjonen ble et kvast våpen i kampen for å forsvare selvstendigheten gjennom de virkemidler den skapte, gjennom sine nøkterne disponeringer av inntektene, sin skattepolitikk og sine visjoner om fremtiden.

I budsjettet presenterer først statens inntekter, og deretter dens utgifter, som er beregnet til å være det samme som inntektene. Det er med andre ord et balansert budsjett finansministeren legger frem. Han imøteser også en fremtidig situasjon der utgiftene kan komme til å overskride inntektene, og sørger for at regjeringen fikk myndighet av Stortinget til å ta opp et lån som kunne dekke underskuddet.

Finansministeren, Herman Wedel Jarlsberg, viste seg som betydelig statsmann også da han fikk gjennomført en omfattende sanering av de gamle

skattene og avgiftene. Prinsippene for dette lå implisitt allerede i budsjettproposisjonen for 1816, 1817 og 1818, selv om den nye skatteloven ikke var ferdig før den 27. juni 1816, og ble sanksjonert den 1. juli.

Tidligere hadde han, som formann i en komité, foreslått at man skulle opprette en privat statsbank, sanere pengevesenet og skape en stabil valuta basert på en sølvstandard.

Statens inntekter var beregnet til 1,38 million spesies. Halvparten kom fra ulike tollavgifter, resten fordelte seg på mange poster, der skatten på eiendom både på landet og i byene utgjorde hoveddelen. For en skattebetaler av i dag kan det virke forunderlig at den viktigste inntektskilden er toll og konsumsjon (fellesbetegnelse på en rekke skatter og avgifter i helstaten Danmark-Norge). Men slik hadde det vært i mer enn hundre år, og slik fortsatte det å være i mange tiår etter 1815, og man håpet selvsagt at den tiden som nå kom, skulle innlede en ny gullalder for tolletaten.

Når det gjelder utgiftssiden, som, i likhet med inntektene, beløp seg til 1,38 million spesies, gikk omtrent halvparten av inntektene til det militære, hæren fikk over en halv million spesies, marinen 150 000, og 50 000 spesies gikk til øvrige militære utgifter.

Ut fra våre dagers budsjettering kan man si at dette bringer tankene hen til opprustingen av en nasjon som forbereder seg til krig, hvilket Norge avgjort ikke gjorde i 1815. Men ut fra datidens vurdering var det helt naturlig å bruke

halvparten av statens inntekter til hær og marine. Særlig må man forstå en slik prioritering når man tenker på de nettopp avsluttede Napoleons-krigene.

Proposisjonen slår også fast at dersom man vil bøte på de manglene som finnes når de gjelder utstyr til hæren, vil "det kreve en langt større sum enn den Hans Kongelige Majestet nådigst foreslår".

Videre ville kongen, kronprinsen og arveprinsen i de kommende tre år bruke nesten 112 000 spesies av statens midler. Det var et kostbart kongehus sammenlignet med våre dagers hoffhold, ca. 8 prosent av hele budsjettet. Det utgjorde i sum dobbelt så mye som helsevesenet, fattigvesenet, sykehusene, fødestuene og fengslene til sammen. Disse etater disponerte bare i overkant av 53 000 spesies.

Derimot var den sivile administrasjonen og justis- og politivesenet en stor utgiftspost, som vil bruke nær 200 000 spesies, altså mer enn 15 prosent av inntektene.

Til sammen tegner utgiftspostene konturene av et samfunn som er annerledes enn vårt. Frem stiger en ung nasjon som, til tross for sin fattigdom, i verste fall må forberede seg på krig, og som, til tross for de store avstandene, den spredte og fattige befolkningen og den lange kysten, opprettholder et finmasket nett av velutdannede sivile embetsmenn som styrer i by og bygd, i fogderier og amt, i sorenskriverier og i rådhus, og som derfor i høy grad belaster staten med betydelige utgifter.

Men skattene ble i virkeligheten tredoblet, og det sved da det viste seg at forutsetningen for å skape en ny valuta var at landets borgere måtte gi fra seg en betydelig del av sølvsakene sine for å oppfylle kravet om en sølvbeholdning som kunne gi sikkerhet for en ny valuta. Det krevde store offer fra et fattig folk, og det måtte en hestekur til for å redde landet.

Styringsviljen var sterk, og både finansministeren og kronprinsen, Carl Johan, skjønte de måtte bruke beske virkemidler som kunne stimulere, legge forholdene til rette og bringe landet inn på en kurs som gagnet både staten og enkeltindividene. Det er god grunn til å gratulere dem, også i dag. (En større artikkel om dette emnet legges ut på Finansdepartementets nettsider sammen med budsjettet fra november 1815)